

פרשת ויחי

גלגולו של "שמע ישראל" מחומש בראשית עד לחומש דברים

מט, א ויקרא יעקב אל בניו ויאמר

בפרשיות רבות בחומש בראשית עד כה, עסקנו בהבדלים שבין הסגנונות השונים שבכתיבת התורה: ציווי, סיפור, דיבור ישיר וכדו', והנה בפרשתנו ויחי, אנו עוברים לעסוק במה שלא כתוב כלל בשום סגנון כאשר לכאורה היה ראוי שייכתב.

בסוגית ברכות יעקב לבניו מבארים חז"ל (פסחים נו, א):

תנו רבנן, כיצד היו כורכין את שמע... אלא שלא היו אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" [הגאון רבי יעקב קמינצקי ז"ל טוען כי משפט זה הוא המקור לנאמר בקדיש בארמית 'יהא שמיה רבא מבורך לעלם ולעלמי עלמיא]. ואנן מאי טעמא אמרינן ליה, כדדריש רבי שמעון בן לקיש... ביקש יעקב לגלות את הקץ לבניו... שמא יש במיטתי פסול... אמרו לו בניו "שמע ישראל"... כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד. באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", עכ"ל הגמרא.

הרי לפנינו פסוק שלם "שמע ישראל", שלדעת חז"ל לא זכה להכתב בחומש בראשית, אשר שם מקומו 'ההיסטורי' (דיבור בני יעקב אל אביהם). אולם שונה הוא מכל אלה הדברים שחז"ל קיבלו שאמנם נאמרו, אבל לא זכו להיכתב כלל וכלל בנצח של תורה שבכתב, הרי "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל" כן זכה להיכתב בתורה שבכתב, אולם "רק" בחומש דברים (ו, ד), הוא "סִפְּר תוֹרַת מֹשֶׁה" (נחמיה ח, א). ושים לב לכך שכאשר הוא נכתב בחומש דברים, נשתנה פירוש המלה "ישראל" מיעקב (בחומש בראשית) אל האומה בני ישראל (בחומש דברים). אולם פרט לשינוי הזה במשמעות מלה אחת ("ישראל") עוד נשארה כל

המתכונת המקורית כפי שיצאה מפיהם של בני יעקב, אשר אמורה היתה להיכתב כך בחומש בראשית, אבל לא זכתה.

כך מקשה הרמב"ן (דברים ו, ד ד"ה שמע ישראל ה' אלוקינו):
 ואתה צריך להתבונן בזה, כי שינה הכתוב לומר כאן "ה' אֱלֹהֵינו",
 ולא אמר "ה' אלוקיך" כמו שאמר בכל מקום (בחומש דברים):
 (דברים ט, א) "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל אֲתָה עֵבֶר הַיּוֹם"; (שם ג) "כִּי ה'
 אֱלֹהֵיךְ"; (כ, ג) "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל אֲתָם קִרְבִּים הַיּוֹם", (שם ד) "כִּי ה'
 אֱלֹהֵיכֶם", וכן בכל הפרשיות שידבר (משה) עם ישראל (בחומש
 דברים) יזכיר "ה' אֱלֹהֵיכֶם" או "ה' אֱלֹהֵיךְ", וגם בכאן אמר (פסוק
 ה) "וְאָהַבְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ... עכ"ל.

הנה קושיית הרמב"ן מדוע דוקא כאן שינה משה מן המקובל ועבר לגוף ראשון
 במקום גוף שני.

על פי דברינו לעיל שכאן בחומש דברים משה רבינו 'מצטט' את מה שאמור
 היה להיכתב בחומש בראשית, נבין מה שמשיב הנצי"ב מוולוז'ין (בפירושו
 למכילתא ריש פרשת יתרו, עמוד קסג והלאה):

...פסוק זה נאמר בימי יעקב ובניו לפני מותו (פסחים נו, א), משום
 הכי כתוב בתורה באותו לשון עצמו שאמרו יעקב ובניו, ונכתב
 בתורה "עַל־פִּי ה' בְּיַד־מֹשֶׁה" (במדבר ד, לז), עכ"ל.

כלומר, הוא בכלל תורה מן השמים 'מפיו של הקב"ה לאזנו של משה' (מעין
 זה בפירוש המהרש"א לפסחים שם).

נראה לבאר כך את דברי הנצי"ב: כבר ראינו שהכתוב בתורה שבכתב בחלק
 'הסיפורי' (שאנו מעדיפים לקרוא לו החלק 'ההליכותי' — על משקל "הַלִּיכוֹת
 עוֹלָם לֹ" (חבקוק ג, ו), המקביל לחלק ההלכתי) הוא לא רק ידיעתי אלא
 (ובעיקר) יוצר מציאות ברמת הנצח, וכלשון בעל אור החיים (ויקרא כד, י'
 "בתורה שנשאר הרושם לעולם ועד". באותו מעמד של ברכות יעקב לבניו,
 עדיין לא 'נקלט' ה"שָׁמַע יִשְׂרָאֵל" באותה רמה ובאותה עוצמה של נצח. אבל
 אותה עוצמה של תורה אפילו טרם הגיעה לידי כתב הנצח, עדיין נמצאת
 'בחללה' של תורה. כעבור שנים, ניתוסף לה עוצמה נוספת על ידי "הואיל
 מֹשֶׁה בָּאֵר", כך שנקבע מקומה בתורה שבכתב, בחומש דברים הידוע בשם

"סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה" (נחמיה ח, א). כלומר, תוספת העצמה שמושה רבינו הוסיף למלים אלה, גרמה לכך שהן עתה ראויות להיכתב ב"סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה" מפיו של הקב"ה לאזנו של משה' (על פי הגדרת הרמב"ן בהקדמה לתורה). מבחינה עקרונית זהו מעין "הַעֲנִיִּיק תַּעֲנִיִּיק לוֹ מִצְאֵנָהּ וּמְגִרָנָהּ וּמִיִּקְבָּךְ" (דברים טו, יד) שמושה שמע מפי הגבורה במתן תורה, ועקב "הוֹאִיל מֹשֶׁה בְּאֵר" זכה להיכתב בקדושת הטקסט של חומש דברים. אולם כפי שהערנו, לא שונתה נוסחה המקורי של הפסוק "ה' אֱלֹהֵינוּ", שנשאר כך ללא שינוי, באותו חומש שהנוסח המקובל הוא "ה' אֱלֹהֵיכֶם".

במאמר הראשון בחומש דברים להלן, ניוכח כי שונה קנה המידה של כתיבה בחומש הזה משאר ארבעת החומשים, אשר היה זה משה רבינו אשר הציע את הצעת "הכתוב" אשר זכתה לקבל את אישורו של הקב"ה (עיין שם בהרחבה). לכן אין פלא שיש דבר אשר לא נכתב בחומשים הראשונים, ואשר (בגלל "הוֹאִיל מֹשֶׁה בְּאֵר") זכה להיכתב במשנה תורה. באותה מידה, ועל פי עיקרון דומה, מצינו דברים שלא זכו להכתב בתורה בכלל, אבל נכתבו נביאים או בכתובים. דוגמא לזה מצינו בחז"ל, במושג "עַד דַּאֲתָא יַחְזַקְאֵל וְאִסְמַכְיָא אַקְרָא". כלומר, אותן הלכות דאורייתא בעל פה, שלא נכנסו לתורה שבכתב, אבל נכנסו לכתוב בדרגת נביאים או בדרגת כתובים. אלה הן שלוש דרגות של עוצמה המבטאות אל נכון את רצונו יתברך (ועיין בספרנו לפשוטו של מקרא, מדור ג' פרק ד'. ובסוגיית הקשר בין עוצמת ההלכה או המאורע ובין סגנון הכתוב, עיין בהרחבה יתירא בספרנו הנ"ל מדור "סגנון הכתוב" כולו על כל פרקיו).

לא רק בכתוב, אלא מצינו בדרשת הכתובים, יש שלא זכתה שתתקבל דרשה מסוימת, ואילו כעבור דורות רבים התקבלה הדרשה, הלכה למעשה, כגון "מוֹאֲבִי" ולא מואביה. כך גם דרשת "זֶה הַדְּבָר" (במדבר לו, ו) שלדעת בעל שאגת אריה נתחדשה אחרי פרשת פילגש בגבעה, שדין "לֹא־תִסַּב נַחֲלָה לְבָנֶי יִשְׂרָאֵל מִמַּטֵּה אֶל־מַטֵּה" ינהג בדור באי הארץ בלבד. (עיין בזה בהרחבה להלן בפרשת מטות)

מעין זה מצינו בשתי דרגות שונות של עוצמה של עונש כרת בתורה שבכתב "הַפֶּרֶת תִּפְרֹת" (במדבר טו, לא), "וְנִכְרְתָהּ" (בראשית יז, יד), ובהמשך הפירמדה מן הכבד אל הקל מצינו עונש כרת בעוצמת נביאים "יִכְרֹת ה'

לְאִישׁ... עַר וְעִנָּה" (מלאכי ב, יב), וכלה בכרת בעוצמה של תורה שבע"פ, כגון איסור שתי אחיות ואיסור דודתו. (ועיין בזה בחומש ויקרא פרשת אחרי מות בסוגיית "כבודו של יעקב וכבודו של עמרם").

הרי לפנינו: בתורה שבכתב (פסח שני), במשנה תורה ("שְׁמַע יִשְׂרָאֵל"), בנביאים ובכתובים ('עד דאתא... ואסמכיה אקרא'), ובדרשה בתורה שבעל פה ("מוֹאָבִי"), פסוקים ודרשות, שהיו שמורים בבית גנזיו של הקב"ה, עד אשר הגיע זמנם ומקומם להכתב ולהידרש.

שמות

